

УДК 94(477.83/86):329.17“19”1912-1914

Н 93

Андрій НАГІРНЯК

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ МІЛІТАРНИХ УГРУПОВАНЬ У ГАЛИЧИНІ В 1912 – 1914 РР.

У статті досліджуються процес формування українських національних воєнізованих сил у Галичині в 1912–1914 рр.; створення Українського січового союзу та Бойової управи, які безпосередньо займалися формуванням українського війська. Визначено внутрішню структуру та елементи військової організації реорганізованих січових структур, зокрема: Українського січового союзу, Крайового січового з'їзду, Крайової січової ради та Генеральної старшини.

Ключові слова: стрілецькі організації, Український січовий союз, Бойова управа, Галичина, Українська держава.

Дослідження українського національного руху напередодні Першої світової війни становить важливу наукову проблему формування на етнічній основі збройних сил.

Тема українського стрілецтва вже стала предметом аналізу української історіографії. Узагальнюючи її вивчення, можна виділити такі етапи дослідження: 1) твори діаспорних істориків та дослідників міжвоєнного періоду у Західній Україні, де були закладені інформативно-концептуальні засади вивчення усього українського національно-політичного руху й історії січового стрілецтва зокрема [2; 7]; 2) праці українських істориків, які з'явилися наприкінці 80-х років – на початку 90-х рр. ХХ ст. в умовах розпаду СРСР, де історія січових стрільців розглядалася як “біла пляма”, про яку писати в умовах радянської системи було заборонено [5]; 3) роботи істориків періоду незалежної Української держави, де тема Українських

січових стрільців і національно політичних процесів кінця ХІХ – початку ХХ ст. вивчалась комплексно і на демократичних методологічних засадах [3; 6].

Разом з тим поза увагою дослідників залишився оригінальний, на нашу думку, історичний сегмент, пов'язаний із національним мілітарним рухом 1912 – 1914 рр., позаяк більшість дослідників звертали увагу на політико-національні аспекти історії січових стрільців даного періоду.

Завдання статті полягає у тому, щоби з'ясувати особливості формування мілітарних сил і, зокрема, діяльність Українського січового союзу і Бойової управи по створенню національних збройних сил.

Вже на початку ХХ ст. політичним завданням Української національно-демократичної партії було підтримувати Австро-Угорщину у майбутньому військовому протистоянні з Росією. Українська держава, що мала складатися із Галичини, Буковини та українських земель, відторгнутих від переможеної Росії, створювалася за цим планом як автономний край із своїм сеймом у складі Австро-Угорщини [14, 459].

Однак, окремі українські діячі, у тому числі у своїх письмових заявах, не відкидали можливості утворення Української держави на самостійницьких засадах у випадку повного розгрому Росії. Особливе місце в реалізації власних політичних устремлінь представники галицької еліти відводили національним військово-мілітарним формуванням – Українським січовим стрільцям [14, 461].

Політична ситуація у Галичині напередодні Першої світової війни визначалася загальним похвавленням, яке охопило різні прошарки населення. Про політичну нестабільність у містах і містечках свідчили страйкові рухи, які заторкнули частину робітництва. В 1911 р. у Галичині було офіційно зафіксовано 50 страйків, які охопили 600 підприємств з числом протестуючих 8381 осіб. Найбільш масовими стали виступи на буровугільних шахтах Снятинського повіту, озокеритних шахтах Борислава, будівельників Львова, Станіслава, Стрия, Сянока, Ярослава, працівників тютюнової фабрики у Винниках [16, 230]. Політичну активність виявляло і галицьке українське селянство. Усі ці фактори сприяли розгортанню національного руху і, зокрема, такої його форми як стрілецтво.

Командири січового стрілецтва висловлювали тверду позицію стосовно створення Української держави. Саме вони обстоювали ідею національного самовизначення підросійських українців і створення самостійного державного утворення разом з українцями, які проживали в Австрії [2, 147]. Стосовно українських земель у Росії, то у січовиків не було чіткого розуміння їх східної межі. Визначальним для них було те, що перемога Австрії над Росією забезпечить можливість створити велику українську провінцію в рамках Австро-Угорщини. У військовому плані ставилося завдання у разі збройного нападу Росії не допустити захоплення нею Галичини і Буковини, а допомогу австрійській армії слід розглядати як допомогу братам-українцям у Росії [2, 147].

На початку ХХ ст. із заснуванням статутного товариства “Крайовий січовий союз” закінчився період пошуку легальних організаційних рамок для створення січових товариств. Вже у 1903 – 1904 рр. було організовано близько 100 січей [8].

Їх діяльність вимагала утворення централізованого керівництва. Як наслідок виникають безстатутні “Повітові січові комітети” і статутні “Повітові січі”, а 19 квітня 1908 р. на січовому з’їзді в Станіславі було вибрано “Головний січовий комітет” [8]. Одним із напрямів розвитку січового руху стало заснування також “Дитячих січей” [8].

Значні зміни у діяльності “Січей” відбулися наприкінці 1912 року, що було пов’язано з утворенням Українського січового союзу. Цей керівний орган замінив Українську січову команду і координував діяльність усіх січових осередків у Східній Галичині. Його місцез перебуванням було визначено місто Львів. До складу керівництва увійшли: Кирило Трильовський – генеральний отаман, Ярослав Веселовський – генеральний осавул, Михайло Балицький – генеральний писар, Сидір Винників – генеральний скарбник, Дмитро Катамай – генеральний обозний, Федір Калинович – генеральний четар [11]. Формування Українського січового союзу відбувалося в період, коли Європа стояла перед загрозою світової війни і особливо загострилися стосунки між Росією і Австро-Угорщиною. Від наслідків цього протистояння двох імперій залежало не тільки майбутнє Галичини, а й усього українського народу.

Українським силам необхідно було визначитись, кого підтримувати у військовому протистоянні, що наближалося. 7 грудня 1912 року у Львові відбувся “з’їзд нотаблів” – представників політичних партій і громадських організацій. На з’їзді була прийнята резолюція, в якій вказувалося, що у випадку війни між Росією і Австрією галицькі українці “бачать свою будучність в побіді осередних держав”, тобто Австрії [11].

Взимку 1912 – 1913 р. у середовищі січового керівництва починають активно обговорювати проблему створення окремих українських військових з’єднань на базі січових організацій і введення їх до складу регулярної австрійської армії [10]. Водночас лунають заяви, що ці українські війська можна було б використати у військовому протистоянні з Росією [11]. Генеральна старшина Українського січового союзу в першому номері “Січових вістей” (січень 1913 р.) звернулася до своїх осередків із вимогою готуватися “до розправи з Москвою, до боротьби за визволення наддніпрянських братів” [11]. Січовий з’їзд у січні 1913 р. прийняв рішення про формування фінансових засобів для підтримки січей. В Галичині розпочався збір коштів на “Січовий скарб” [11].

Ідея створення військових стрілецьких організацій давно виношувалася у середовищі української молоді, особливо студентства. Активним прихильником і поширювачем її був Іван Чмола. Згодом за її втілення взявся К.Трильовський. Від імені Українського січового союзу він тричі вносив до керівництва Намісництва у Львові оригінальний проект статуту товариства Українських січових стрільців, але цей проект влада відхиляла. Тоді К.Трильовський вирішив запозичити статут польського “Стшельца” і фактично зробив його дослівний переклад. Польського “Стшельца” очолював Ю.Пілесудський, якого ще весною 1912 року К.Трильовський запросив виступити в Повітовій січі у Львові з доповіддю про боротьбу поляків за незалежну Польщу [12, 14].

18 березня 1913 р. намісництво нарешті погодилося з проектом К.Трильовського і відбулося організаційне оформлення військової організації Українських січових стрільців [12, 52]. Кошовим став відомий громадський діяч Володимир Старосольський, осавулом – Дмитро Катамай. Пізніше осавулом став Іван Чмола [12, 52]. Однак,

у зв'язку з тим, що товариство Українських січових стрільців не хотіло підпорядковуватися Українському січовому союзу, у травні 1913 р. Повітова січ у Львові внесла на затвердження влади статут другого стрілецького товариства, яке з того часу стали називати "Українські січові стрільці – 2".

Львівська філія УСС (або Повітова січ у Львові) була найактивнішою в Галичині. Вона розпочала регулярний військовий вишкіл молоді. До товариства "УСС-2" приймали всіх бажаючих, тоді як у "Товариство УСС-1" входили лише студенти університету і політехніки. "Товариство УСС-1" тільки в березні 1914 р. визнало зверхність Українського січового союзу.

Стрілецькі товариства швидко організовувалися по всій Галичині, зокрема у Бориславі, Сокалі, Яворові, Бережанах, Бучачі, Тернополі та ін. містах. Їх очолили віддані національній ідеї українські старшини Роман Дашкевич, Клим Гутковський, Григорій Коссак, Лев Лепкий. Активно працювали в них Михайло Волошин, Степан Рудницький, Василь Кучабський та Дмитро Вітовський [11].

Найчисельнішим і найбільш діяльним було товариство УСС-2 у Львові. Кошовий Р. Дашкевич зумів згуртувати у стрілецьких рядах львівських робітників, придбав для них не лише військову форму (однострої – А.Н.), але й зброю [12, 57].

До найкращих організацій належали товариства в Сокалі, Бориславі, Яворові. Організаторами товариства в Бориславі були Клим Гутковський, Гриць Коссак і Лев Лепкий. Кошовим у Яворові був Р. Карамбура. Осип Демчук і Осип Семенюк, організатори "Січей" і товариств УСС в Сокалі і повіті, видали "Правильник піхотинців" – перший військовий підручник українською мовою [12, 57].

Українська січова спілка об'єднала більше 50 товариств "Січових стрільців". Стрілецька секція УСС стала генеральним штабом нових військових організацій. За декілька місяців було зроблено дуже багато. Розроблена внутрішня структура організації, створені окремі елементи військової організації – чоти, курені і т.д. під командою обраних командирів, введена єдина форма, розроблені відповідні команди, посібники, створено декілька спеціальних військових шкіл у Львові, Бориславі. Вийшли "Правильник піхотинця" і "Польова служба" – перші українські військові підручники

українською мовою. Відкриті школи для новобранців, підстаршин і старшин. У січні 1913 р. січовий з'їзд прийняв рішення про введення фізичних вправ як елементу підготовки до військової служби.

З часом гімнастичні вправи стають у Січах фактично військовими вправами. Команди до їх виконання позивалися українською і німецькою мовою [12, 57].

Українська січова спілка об'єднала усі спортивно-пожежні товариства "Січ" та всі товариства "Українські січові стрільці" у Галичині. Їх членами могли бути лише українці та українки. Завданням Спілки стало підтримувати погодженість дій січового і стрілецького руху, розширювати його і популяризувати. Для цього збирались Січові з'їзди, Крайова січова рада і Генеральна січова старшина.

Крайовий січовий з'їзд збирав по 2 делегати від усіх організацій "Січі", Повітових січових рад і товариств "Українські січові стрільці" Галичини та інших провінцій Австрії, за винятком Буковини, яка мала свою окрему "Спілку січей". Крім них запрошувалися повітові отамани або осавули. З'їзд збирався один раз на 3 роки за рішенням Генеральної старшини [1, 17].

Крайова січова рада складалася з отаманів і членів Генеральної старшини. Вона збиралася щорічно восени. На ній розглядалися поточні питання січового руху, затверджувався річний план і обиралася Генеральна старшина [1, 17].

Генеральна старшина складалася з: 1) генерального отамана, 2) генерального осавула, 3) генерального писаря, 4) генерального скарбника, 5) генерального обозного, 6 і 7) двох генеральних чотарів і двох заступників. Вона обиралась один раз на рік з членів самостійних "Січей" або товариств "Українські січові стрільці" (з 1910 р. були також "Січі", які належали "Соколу – Батьку" у Львові). Генеральний отаман і генеральний осавул обирались на засіданні Старшини. Генеральний скарбник очолював фінансову секцію, генеральний обозний – технічну секцію. Кількість членів секції затверджувала Генеральна старшина [1, 17].

Повітова січова рада складалася з усіх кошових "Січей" і товариств УСС свого повіту. Вона обирала Повітову січову старшину з 9 членів: повітового отамана, осавула, писаря, скарбника,

обозного і 4-х чотарів. Там, де існувала "Повітова січ", вона ж виконувала обов'язки Повітової січової ради, якщо у повіті було менше 5 організацій "Січі", вона приєднувалася до "Повітової січі" сусіднього повіту [1, 17].

На початку березня 1914 р. січовики організували січово-стрілецькі курси, де вивчали стрілецькі, протипожежні вправи. Січові стрільці разом з сотнями січовиків влаштовували проходження маршем з піснями вулицями міст. Це був уже праобраз нового українського війська.

У квітні 1914 р. львівські повітові січі та "УСС-II" провели маневри з холостою стрільбою. На них були присутні генеральний отаман Українського січового союзу К.Трильовський і група офіцерів австрійського корпусу у Львові. Під час маневрів удосконалювала свою медичну підготовку Перша жіноча чота "УСС-II" під командуванням Олени Степанів. У травні того ж року були проведені спільні нічні польові заняття стрільців і січовиків, після якого обидві організації спільно провели своє свято. Водночас використовувались і такі форми діяльності, як демонстрації протесту проти австрійського і царського уряду, віча, мітинги, походи.

Діяльність січових товариств у Галичині привела до активізації суспільно-політичного життя в краї. Спортивні, а потім і військові "Січі" брали участь у відзначенні ювілеїв М.Шашкевича, Т.Шевченка, І.Франка. Свої вправи проводили під девізом "Все вперед! – Всі враз!". У 1913 р. українська молодь, згуртована в товаристві "Січ", широко відзначала у Львові ювілей І.Франка. Для цього при товаристві був створений мішаний хор, який виступив на ювілейному концерті в залі Народного дому. Під час концерту К.Трильовський вручив І.Франкові "Січову ленту" і назвав його почесним членом "Січі". Письменник подякував і сказав: "З радикальної партії виступив я через Вас, пане докторе" [12, 59].

До початку війни 1914 р. в Галичині було утворено 96 військових "Січей" [4, 17]. Стрілецька секція УСС стала генеральним штабом нових збройних формувань і зайнялася виробленням внутрішньої структури організації. Були створені окремі елементи військової організації – чоти, курені та ін. під командою обраних командирів,

введена єдина форма, розроблені відповідні команди, посібники, створено декілька спеціальних військових шкіл у Львові, Бориславі.

З вибухом війни українські політичні партії та громадські організації створили у Львові Головну українську раду (ГУР), яка представляла українців-галичан у відносинах з австрійським урядом. Третього серпня 1914 р. ГУР видала Маніфест, в якому говорилося: “Тільки той нарід має права, що вміє їх здобути. Тільки той нарід має історію, що вміє її творити рішучими ділами. До бою за здійснення ідеалу, який в теперішню хвилю з’єднує ціле українське громадянство. Нехай на руїнах царської імперії зійде сонце вільної України!” [4, 19]. Серед інших там був підпис і К.Трильовського. При Головній українській раді була створена Бойова управа. Ця структура почала займатися формуванням українських мілітарних сил, які на боці Австрії повинні були боротися за визволення Наддніпрянської України. Однак австрійський уряд гальмував процес створення окремого українського війська, яке, на думку окремих керівників, могло би в сприятливий момент повернути зброю проти Австрії, і дозволив створити лише окремий легіон Українських січових стрільців чисельністю 2500 чоловік [12, 51].

Непоодинокими були випадки, коли мобілізованих до австрійської армії українських старшин за клопотанням Бойової управи звільняли та переводили до командного складу українського легіону. Так було із С.Томашівським, який до війни займався академічною працею, участю в Науковому товаристві ім.Т.Шевченка, інших українських інституціях і товариствах [13, 459].

Австрійське командування неодноразово намагалося використати в своїх цілях УСС або взяти його повністю під свій контроль. Зокрема, погано озброєних і невишколених січовиків австрійське командування вирішило кинути проти наступаючих російських військ під Радивилів. Проти цього виступив тимчасовий командуючий УСС Т.Рожанківський, якого відразу ж усунули з посади. Коли Генеральний штаб австрійської армії намагався поставити на чолі легіону Січових стрільців свого представника – полковника С.Шептицького, брата митрополита А.Шептицького, проти цього виступили деякі українські політичні діячі на чолі з К.Трильовським. Рішенням Бойової управи на цю посаду був

призначений директор Рогатинської приватної української гімназії поручник запасу Михайло Галушинський [5, 14]. Майже всі січовики опинилися в лавах австрійської армії або стали бійцями УСС.

Перебування у лавах Січових стрільців стало для тисяч молодих галичан не тільки школою національного виховання, але й професійного військового вишколу. Пізніше багато січовиків воювали у формаціях Січових стрільців Є.Коновальця, в армії УНР, УГА, боролися за самостійну і соборну Українську народну державу.

Отже, визначальним для створення українського національного війська став період 1912 – 1914 рр., коли січові структури набрали чіткого мілітарного характеру і були утворені боєздатні військові формування.

Перспективним для подальшого наукового вивчення теми є відтворення і аналіз військових структур на нижчих рівнях.

1. Бережинський В.Г. Галицькі військово-спортивні організації. – К.: Академія Збройних Сил України, 1997. – 24 с.
2. Запорожець. Календар на 1914 рік / Уклали Кирило Трильовський, Іван Чупрей. – Коломия: Б.в., 1913. – 372 с.
3. Коляничук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет українських визвольних змагань. Біограми генералів та адміралів українських військових формацій першої половини ХХ століття. – Львів: Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України, 1995. – 288 с.
4. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. 1848 – 1914. – Львів: НТШ, 1927.
5. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія галицького стрілецтва. – Львів.: Каменяр, 1991. – 200 с.
6. Макарчук С.А. Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР. – Львів: Світ, 1997. – 192 с.
7. Над синім Дунаєм. Ювілейний збірник університетського академічного товариства "Січ" у Відні // Зредагували д-р Остап Грицай і Теодор Марітчак. – Відень: Накладом власним, 1932. – 276 с.
8. Січові Вісті (Виходить як додаток до "Громадського голосу". – Львів, 1912. – Січень. – Ч.1.
9. Січові Вісті. – 1912. – Травень. – Ч.5.
10. Січові Вісті. – 1913. – Січень. – Ч.1.
11. Січові Вісті. – 1913. – Лютий, Березень. – Ч.2 – 3.

12. Трильовський К. З мого життя. – Київ – Едмонтон – Торонто: Вид-во ТАКСОН, 1999. – 278 с.

13. Українські Січові Стрільці. – Львів: НТШ. – 1935. – 396 с.

14. Халак Н. Громадсько-політична та наукова діяльність Степана Томашівського в роки Першої світової війни // Матеріали засідання історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. Випуск другий (1995 – 1997). – Львів: НТШ, 1999. – С. 459 – 470.

15. Цегельський Л. З чого виникла війна та що вона нам може принести. – Відень: Союз визволення України, 1915. – 24 с.

16. Podręcznik Statystyki Galicji. – В.м., В.в., В.г. – Т.9. – Cz.1. – 598 s.

Андрей Нагирняк. Формирование украинских военных группировок в Галичине в 1912 – 1914 годах. В статье исследуется процесс формирования украинских национальных военизированных сил в Галичине в 1912 – 1914 гг., создание Украинского сечевого союза и Боевой управы, которые непосредственно занимались формированием украинских войск. Определена внутренняя структура и элементы военной организации реорганизованных сечевых структур, в частности: Украинского сечевого союза, Краевого сечевого съезда, Краевой сечевой рады и Генеральной старшины.

Ключевые слова: стрелецкие организации, Украинский сечевой союз, Боевая управа, Галичина, Украинское государство.

Andrii Nahirnyak. Formation of Ukrainian military units in Halychyna, 1912 – 1914. The article focuses on the peculiarities of the national military forces shaping in Halychyna, 1912-1914, the establishment of the Ukrainian Union of the Sich Riflemen and the Sich Military Government (both organizations contributed to the formation of the Ukrainian Army). The author has researched the inner structure and the military organization of the reshaped Sich units such as the Ukrainian Sich Union, Halychyna Sich Congress, Halychyna Sich Council and the General Council of Officers.

Key words: Sich organizations, Ukrainian Sich Union, Military Government, Halychyna, Ukrainian State.